

Ο διακεκριμένος Βορειοηπειρώτης συγγραφέας άργησε, αλλά το έκανε. Εγραψε το συγκλονιστικό μυθιστόρημα «Σινική μελάνη», που αναφέρεται στις δύο τελευταίες δεκαετίες του σκληρού κομμουνιστικού καθεστώτος της Αλβανίας, αλλά κυρίως στην ελληνική μειονότητα. Στον ηρωισμό, στα όνειρά της, στις απελπισμένες προσπάθειές της να ξεφύγει, στις σκληρές διώξεις της. Οι σελίδες στις οποίες περιγράφει το περιβόητο Σπατς, στρατόπεδο καταναγκαστικών έργων στη βόρεια Αλβανία, ανήκουν στις πιο υψηλές στιγμές της λογοτεχνίας μας

MICHALIS ANASTASIOU

► Tns **ΒΕΝΑΣ ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΥ**
v.georgakopoulos@efsyn.gr

Δεκαετία του '70. Τρεις ενθουσιώδεις μέχρι αφέλειας, αλλά και ηρωικοί έφηβοι από τη Δερβιτσιάνη, ελληνικό μεγαλόχωρο της Αλβανίας, κοντά στο Αργυρόκαστρο, αποφασίζουν μια χειροποίητη, ερασιτεχνική πράξη διαμαρτυρίας. Εναντίον τ ο υ καθεστώτος. Γράφουν με σινική μελάνη ελάχιστες δεκάδες προκηρύξεις και τις πετάνε πρόχειρα, φοβισμένα. Η μηχανή του Χότζα παίρνει μπρος, οι ζωές τους καταστρέφονται.

Γνωστές ιστορίες, θα πείτε, περασμένες, η Αλβανία σήμερα πάει να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι Βορειοηπειρώτες ζουν ανάμεσά μας, ελεύθεροι, συμπολίτες μας. Μα έλα όμως που η λογοτεχνία έχει άλλη άποψη. Και ευτυχώς παίρνει αυτές τις ιστορίες, δεκαετίες αργότερα, και τις ανυψώνει σε μεγάλες, πολύ μεγάλες σελίδες της. Αυτό ακριβώς έκανε ο

Τηλέμαχος Κώτσιας στο μυθιστόρημά του «Σινική μελάνη» (εκδόσεις Πατάκη).

Όσα κι αν έχει γράψει, πολλά και σημαντικά, από το 1991, που εγκατέλειψε το δικό του χωριό, τα Βρυσερά της Αλβανίας, για να ζήσει, να γράψει και να εργαστεί (μεταφραστική υπηρεσία του υπουργείου Εξωτερικών) στην Αθήνα, αυτό το χοντρό (507 σελίδες) νέο του βιβλίο, είναι σαν να κορυφώνει την πορεία του. Στα 67 του χρόνια. Γιατί εκεί στο κέντρο του βρίσκεται αυτό για το οποίο υποψιαζόμαστε ότι έγραψε τη «Σινική μελάνη». Μια συνταρακτική περιγραφή ενός στρατοπέδου καταναγκαστικών έργων στον Βορρά της Αλβανίας. Οι συνθήκες, ο τόπος, οι φύλακες και οι κρατούμενοι, Έλληνες και Αλβανοί. Άθλος συγγραφικός που όμως, όπως μας λέει, ήταν και η αιτία που ίσως άργησε να παραδώσει αυτό το έργο. Γιατί ένιωθε πόσο δύσκολο είναι να περάσει κανείς στη λογοτεχνία, χωρίς μεροληψία, περιστατικά, που φτάνουν στα όρια των αντοχών της ανθρώπινης ψυχής.

Βρήκαμε τον Τηλέμαχο Κώτσια στα Βρυσερά. Για διακοπές. Τα χωριά της ελληνικής μειονότητας μόνο τον Αύγουστο πια ξαναζωντανεύουν. Και τον ακούσαμε να μας διηγείται ιστορίες, να μας εξηγεί το γιατί και πώς ενός

ελληνικού μυθιστορήματος που μας σημάδεψε.

• **Αφιερώνετε το βιβλίο σε έξι στενούς σας συγγενείς (ανάμεσα τους ο πατέρας σας) που «υπέφεραν στα κάτεργα του ολοκληρωτικού καθεστώτος της Αλβανίας». Γιατί ακριβώς είχαν κατηγορηθεί;**

Θεώρησα χρέος να αποτίσω ελάχιστο φόρο τιμής στις θυσίες των συγγενών μου, κυρίως του πατέρα μου και του παππού μου, στη γενναία και ηρωική στάση τους κατά του καθεστώτος. Θα έπρεπε να το αφιερώσω και σε πολλούς άλλους φίλους και συγγενείς, συμπαέθρους και μακρινά ξαδέρφια, αλλά θα έμοιαζε η λίστα με επιτύμβιες στήλες. Ο παππούς μου κατηγορήθηκε το 1945, ψευδώς βέβαια, για αντικαθεστωτικές ενέργειες στο πλαίσιο των εκκαθαρίσεων κατά των Ελλήνων πατριωτών της περιοχής, και όχι μόνο. Τον γλίτωσε από την εκτέλεση ένας θείος μου, αδερφός του πατέρα μου, που ήταν αξιωματούχος του καθεστώτος. Ο πατέρας μου είχε μνηθεί στον κομμουνισμό από τον αδερφό του, αλλά κάποια στιγμή, βλέποντας τι συνέβαινε και πώς εφαρμοζόταν, αντέδρασε και δεν άργησαν να τον καταδικάσουν για αντικαθεστωτική προπαγάνδα μαζί με τον μεγα-

λύτερο αδερφό του. Ακολούθησε ο κοινωνικός αποκλεισμός της οικογένειάς μας: οι άνθρωποι αποθαρρύνονταν να είχαν και πάρε-δώσε με μας, τους «εχθρούς του λαού», εγώ είχα δικαίωμα να εργαστώ μόνο ως απλός αγρότης στον λεγόμενο γεωργικό συνεταιρισμό, που τον το διοικούσε το κράτος. Είναι δύσκολο να φανταστεί κάποιος αυτό το ψυχολογικό και οικονομικό μπουλινγκ.

• **Είχατε κι εσείς μια ανάλογη εμπειρία φυλάκισης;**

Προσωπικά δεν υπέστην φυλάκιση, αλλά τις συνέπειες των διώξεων. Τα παιδιά των κηρυγμένων εχθρών του συστήματος δεν είχαν δικαίωμα να συνεχίσουν ανώτατες σπουδές, ακόμα και στη μέση εκπαίδευση έμπαιναν με δυσκολία. Ημουν αριστούχος μαθητής και δεν μου επιτράπη να συνεχίσω σπουδές μετά το Λύκειο. Στο Πανεπιστήμιο το καθεστώς έστελνε έναν προγραμματισμένο αριθμό φοιτητών, όσους χρειαζόνταν για τις ανάγκες του. Απαραίτητο κριτήριο για τον κάθε υποψήφιο ήταν να μην είχε κανένα συγγενή εχθρό του καθεστώτος. Αφού τελείωσα το Λύκειο, με πήραν να εκτίσω για δύο χρόνια τη στρατιωτική θητεία σε τάγμα ανεπιθύμητων, δηλαδή σε καταναγκαστικά έργα, όπου επικρατούσε μια κατάσταση ανάλο-

«Ηθελα να τιμήσω τους Έλληνες που ρίχτηκαν στα κάτεργα του Χότζα»

γη με τις φυλακές. Την περιγράφω στα «Εφτά παράθυρα».

• **Είναι φανερό ότι η «Σινική μελάνη» είναι η κορυφή του έργου σας, όχι μόνο λογοτεχνικά, αλλά και προσωπικά. Γιατί άργησε τόσο να έρθει, μιας και δημοσιεύετε από το 1991;**

Το βιβλίο κυκλοφόρησε με τον δισταγμό μήπως το κατηγορήσουν για προπαγανδιστικό, αντικομμουνιστικό. Το περιεχόμενό του ήταν το πιο ακραίο από όσα είχα γράψει. Στην αρχή δεν ήμουν σίγουρος ότι θα μπορούσα τέτοια περιστατικά, που φτάνουν στα όρια των αντοχών της ανθρωπίνης ψυχής, να τα περάσω στη λογοτεχνία χωρίς τον κίνδυνο της μεροληψίας. Αλλά με όπλο την αλήθεια το τόλμησα. Η πρώτη μου απόπειρα περιγραφής τέτοιων καταστάσεων ήταν «Τα εφτά παράθυρα». Δεν ενθαρρύνθηκα όσο θα περίμενα, αν και πήρα πολύ καλές κριτικές -θεωρώ ότι με ανακάλυψε ο Δημοσθένης Κούρτοβικ. Στη συνέχεια προσπάθησα να αλλάξω θεματολογία, να γίνω ένας συνθησιμμένος Έλληνας συγγραφέας, όπως είχε γράψει χαρακτηριστικά η κριτικός Μικέλα Χαρτουλάρη. «Στην απέναντι όχθη» επιχειρήσα μια τοιχογραφία των συνόρων την περίοδο 1925-1960. Και πριν από δύο χρόνια τόλμησα να καταπαιστώ με τις δεκαετίες του '70 μέχρι '90, ολοκληρώνοντας έτσι χρονικά την εικόνα της περιοχής μου. Όμως παρατηρώ ότι τα θέματά μου μοιάζουν με τη Λερναία Ύδρα: ένα εξαντλώ, δύο νέα προκύπτουν.

• **Πόσο κοντά στην αλήθεια είναι η ιστορία των τριών αγοριών από την ελληνική Δερβιτσιάνη; Μοιάζει με ανέκδοτο, σαν από βιβλίο του Κούντερα. Η νεολαία της εποχής σας αντιδρούσε στο καθεστώς;**

Δυστυχώς τα γεγονότα είναι αληθινά. Οι ήρωες είναι μυθιστορηματικοί και πραγματικοί, σε μια χρυσή τομή που έκρινα σωστότερη. Η νεολαία εκείνου του καιρού είχε ταυτιστεί με τη γραμμή του Κόμματος, πίστευε στα διδάγματα του γιατί είχε γεννηθεί στη σκλαβιά και είχε μεγαλώσει στη σκλαβιά. Το Κόμμα έβλεπε πατιού εκθροούς. Οι φωνές της αντίδρασης ήταν λιγοστές, σε μορφή ψιθύρων, που με το πέρασμα του καιρού γίνονταν εντονότεροι και

αλίμονο σε όποιον έπεφτε στα χέρια της Ασφάλειας, της περιβόητης Σιγκουρίμι. Ο τόπος είχε γεμίσει ασφαλίτες, πράκτορες και μυστικούς συνεργάτες. Η ενέργεια των νεαρών ηρώων ήταν μια παράτολμη εξαίρεση και η ιστορία αυτή πληροί τον ορισμό του Γκέτε, ότι διήγημα είναι μια απίθανη ιστορία. Συνήθως οι άνθρωποι που έπεφταν στα χέρια της Ασφάλειας έσπαγαν, αλλά εκείνο που προσπαθώ να υπογραμμίσω είναι ότι, έστω και έτσι, η μαρτυρική τους αυτή κατάσταση συνιστούσε από μόνη της έναν ηρωισμό.

• **Αναφέρεστε σε πραγματικό στρατόπεδο; Το επισκεφτήκατε ποτέ, έστω και μετά την πτώση του Χότζα; Είχατε ανάγκη από επιπλέον έρευνα τώρα που γράψατε τη «Σινική μελάνη» ή τα είχατε όλα αυτά μέσα σας. Βοήθησε επίσης και η λογοτεχνική ελευθερία;**

Τα κρατητήρια, τις φυλακές, τα καταναγκαστικά έργα τα έχω όλα από τις διηγήσεις γνώστων και συγγενών μου. Το συγκεκριμένο στρατόπεδο καταναγκαστικών έργων είναι το περιβόητο Σπατς, ίσως το αγριότερο σε όλο το ανατολικό μπλοκ. Δεν το έχω επισκεφτεί ποτέ. Βρίσκεται στη βόρεια Αλβανία, σε πολύ δύσβατο σημείο, όπου γινόταν εξόρυξη πυρίτη και χαλκού. Το έχω δει σε φωτογραφίες, το έχω ακούσει από περιγραφές. Οι ήρωες μου, αν και μερικώς επινοημένοι, κινήθηκαν και έζησαν πάνω σε πραγματικά

γεγονότα και καταστάσεις, σε πραγματικό περιβάλλον. Η πιστότητα και η φαντασία στη σωστή δοσολογία συνιστούν τη μυθιστορηματική αλήθεια.

• **Για ποιους γράψατε τη «Σινική μελάνη»; Για τους Βορειοπειρώτες; Για μας τους υπόλοιπους; Υπήρχε και μια πολιτική ίσως «σκοπιμότητα», να θυμίσετε τα δεινά ενός ακραίου κομμουνιστικού καθεστώτος;**

Πολιτική σκοπιμότητα δεν καταλαβαίνω γιατί μπορεί να υπάρχει. Η αλήθεια είναι μία, κυκλοφορεί γυμνή και δεν έχει γιατί να ντρέπεται. Απεναντίας το ψέμα, όσα ακριβά ρούχα κι αν φορέσει, αυτό πρέπει να ντρέπεται. Αν το ολοκληρωτικό καθεστώς, ή το κομμουνιστικό όπως θέλουν να το λένε, έφερε αυτή την κατάσταση, δεν του φταίνε εκείνοι που λένε την αλήθεια. Ας πετύχαινε αν μπορούσε. Αλλά ποτέ δεν μπορεί να πετύχει ένα σύστημα σε καθεστώς δικτατορίας, ούτε κομμουνιστικό ούτε φασιστικό, ούτε τίποτα. Ακριβώς αυτά τα μηνύματα προσπαθώ να μεταφέρω. Γι' αυτό και λέω ότι έγραψα το βιβλίο για όλη την ανθρωπότητα. Οι Βορειοπειρώτες είναι αμελητέοι για να πω ότι το έγραψα γι' αυτούς, όσο αν και είναι τα θύματα της δικτατορίας. Επιπλέον τα θέματα αυτά τους είναι τόσο οικεία, που αμφιβάλω αν υπάρχει εκείνη η απαραίτητη απόσταση που κάνει να διακρίνει κανείς τις λογοτεχνικές αξίες. Ακόμα και οι Έλληνες

σε σχέση με όλο τον κόσμο είναι λίγοι. Γι' αυτό και λέω ότι το έγραψα για τον κάθε άνθρωπο που ψάχνει τις αρετές και τις αξίες: πολιτικές, πθικές, ιδεολογικές. Θα με ενδιέφερε πολύ να το διαβάσουν κυρίως οι αριστεροί, οι κάποτε προοδευτικοί, που ύψωσαν το ανάστημά κατά της αδικίας. Τώρα περιμένω να έχουν οι σημερινοί το κουράγιο να εναντιωθούν και σε αδικίες που έγιναν στο όνομά τους.

• **Το βιβλίο σας επεκτείνεται και στην επιστροφή στην Ελλάδα ενός από τους βασικούς σας ήρωες. Πικρές σελίδες, με τα προβλήματα απόκτησης ιθαγένειας, αλλά και τον αλυτρωτικό, ακροδεξιό λόγο ορισμένων. Πέρασαν πια όλα αυτά λέτε;**

Εχουν σχεδόν λυθεί πολλά θέματα, εφόσον όλοι απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια, αλλά το «έξυπνο» ελληνικό κράτος φρόντισε να μεταδώσει την ιδέα ότι Βορειοπειρώτες είναι κάτι Αλβανοί, που θέλουν να λέγονται Έλληνες. Εμεινε η ρετσινιά. Κανένας Βορειοπειρώτης δεν παινεύεται για την καταγωγή του. Την κρύβει όπως την έκρυβε και στην Αλβανία.

• **Γράφετε μια πολύ απλή, άμεση ελληνική γλώσσα, χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στο στιλ. Μιλήστε μου λίγο για τη σχέση σας με την ελληνική γλώσσα, πώς εξελίχθηκε μέσα στα χρόνια;**

Η απλότητα είναι το πιο δύ-

σκολο στιλ. Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί ο πεζογράφος πρέπει να δίνει εξετάσεις για την επάρκεια της γλώσσας. Η γλώσσα είναι μια εργαλειοθήκη και από κει μέσα ο συγγραφέας παίρνει τις λέξεις που του χρειάζονται. Αν δεν κατέχει καλά τη γλώσσα, δεν μπορεί να δουλέψει. Ο γλωσσικός πλούτος δεν σημαίνει απαραίτητα ταλέντο. Η πεζογραφία έχει μερικούς απaráβατους κανόνες. Ο μεγαλύτερος εχθρός της είναι οι πλεονασμοί. Η ποιητικότητα χωράει με μέτρο, όπως η ζάχαρη στον καφέ. Είχε πει ο Τσέχοφ ότι πορτρέτο είναι όλο το υλικό μείον το περίσσιο. Ας διαβάσει κανείς την «Κάθοδο των εννιά» του Θανάση Βαλτινού. Ας θυμηθούμε τη δημοτική ποίηση, την οποία θαυμάζω για τη λιτότητα, για την ακρίβεια, για τη μουσικότητα. Αυτή τη γλώσσα έμαθα από μικρός και αυτή αγάπησα. Ουσιαστικά έμαθα να μιλάω αλβανικά στα δεκαπέντε χρόνια, όταν πήγα στο Λύκειο Αργυροκάστρου. Το παράπονό μου είναι ότι δεν συνέχισα στο Πανεπιστήμιο, και κυρίως ελληνικό Πανεπιστήμιο, αλλά τώρα αναρωτιέμαι, αν το είχα τελειώσει θα είχε μείνει μέσα μου η ομορφιά της μουσικότητας της γλώσσας της περιοχής μου; Ίσως να είχα κερδίσει πολλά πράγματα, αλλά σίγουρα δεν θα ήμουν εγώ που είμαι τώρα. Θέλω να τονίσω ότι η γλώσσα της περιοχής μου είναι η πιο καθαρή της νεοελληνικής. Το 1923, όταν έγινε συζήτηση να δημιουργηθεί μια επιτροπή για να συντάξει τη γραμματική της δημοτικής, που τελικά ολοκληρώθηκε με τη γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ο μεγάλος γλωσσολόγος Χατζηδάκης πρότεινε «η επιτροπή αυτή να πάει στη Δρόπολη και στο Δέλβινο, όπου ομιλείται η πιο καθαρή ελληνική γλώσσα».

• **Δεν την πολυχρησιμοποιείτε όμως την ντοπιολαλιά. Γιατί;**

Προσπαθώ να τη βάλω στον λόγο μου όταν το θεωρώ απαραίτητο, όσο για άρωμα, χωρίς να φορτώσω και να κάνω βαρετό το κείμενο. Με ρωτούν γιατί ο Σωτήρης Δημητρίου χρησιμοποιεί συχνά την ντοπιολαλιά κι εγώ όχι. Και η απάντησή μου είναι ότι ο Σωτήρης τη λατρεύει απέξω, έχοντας κερδίσει την απαραίτητη απόσταση, ενώ εγώ είμαι μέσα της και προσπαθώ να βγω έξω.

Τα χωριά μας ζωντανεύουν μόνο τον Αύγουστο

• **Τι γίνονται σήμερα τα ελληνικά χωριά; Το χωριό σας, για παράδειγμα, στο οποίο πήγατε για διακοπές.**

Τα μέρη αυτά εξακολουθούν να είναι ελληνικά γιατί είχαν μόνο ελληνικό πληθυσμό, αλλά οι κάτοικοι έχουν λιγοστείσει και έχουν μένει σχεδόν μόνο άτομα της τρίτης ηλικίας. Τα σχολεία έχουν κλείσει ελλείψει μαθητών. Στο χωριό μου τα Βρυσερά, κέντρο της Ανω Δρόπολης, υπήρχε οκτατάξιο σχολείο το οποίο έκλεισε. Μόνο τον Αύγουστο ζωντανεύει κατά κάποιον τρόπο με τα γλέντια και τους νέους που πηγαίνουν ως επισκέπτες. Συμβαίνει κάτι το ανάλογο με τα απομακρυσμένα χωριά της ελληνικής υπαίθρου. Στην Ελλάδα υπάρχει μεγάλη σύγχυση για το τι σημαίνει Έλληνας της Αλβανίας. Θα έπρεπε να βάλω τιμωρία όλους τους Ελλαδίτες να γράψουν από εκατό φορές την εξής φράση: «Τα χωριά της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία ήταν πάντοτε καθαρά ελληνικά και όχι ανάμεικτα». Οι άνθρωποι άρχισαν να μαθαίνουν αλβανικά, οι άντρες κυρίως, μόνο μετά το 1945, όταν άρχισαν να συμμετέχουν στη ζωή του νέου αλβανικού κράτους. Η μάνα μου, οι θείες μου, η γιαγιά, οι γειτόνισσες, αλλά και πολλοί ηλικιωμένοι άντρες δεν ήξεραν ούτε μια λέξη αλβανικά.

